

Anita Brzozowska*, Aleksandra Grzymała-Kazłowska**

PROCESY INKLUZJI MIGRANTÓW A WIĘZI I SIECI SPOŁECZNE WŚRÓD MAŁŻEŃSTW MIESZANYCH

Abstrakt. Integracja imigrantów wiąże się nie tylko z takimi elementami, jak postawy i relacje migrantów z członkami społeczeństwa przyjmującego, ale także z ich wchodzeniem w strukturę społeczną, czyli osiąganiem określonego statusu społecznego. W procesie tym bardzo ważną rolę odgrywają nieformalne i formalne sieci powiązań tworzące kapitał społeczny migrantów. Szczególnie istotna w tym kontekście jest analiza znaczenia silnych i słabych więzi dla wytwarzania kapitału społecznego i inkluzji migrantów.

Celem artykułu jest analiza związków między więziami i sieciami społecznymi a wielowymiarowymi procesami włączania jednostek i grup do społeczeństwa przyjmującego i jego instytucji. Główne zagadnienie badawcze podjęte w artykule stanowi proces wytwarzania pomostowego i wiążącego kapitału społecznego w małżeństwach mieszanych uwarunkowany różnymi typami posiadanych przez migrantów więzi oraz sieci, których są członkami. Postawione pytanie badawcze dotyczy wpływu kapitału społecznego na miejsce migrantów w strukturze społecznej kraju przyjmującego oraz inne wymiary integracji imigrantów. Przedmiotem rozważań są procesy zachodzące wśród małżeństw mieszanych, w których jeden ze współmałżonków jest imigrantem osiedlonym w Polsce. Zagadnienie te zostały przeanalizowane na przykładzie ukraińskich imigrantów będących współmałżonkami Polaków osiedlonych w województwie mazowieckim. Do analizy wykorzystane zostały dane z reprezentatywnego badania sondażowego wśród obywateli Ukrainy osiedlonych w Polsce.

Słowa kluczowe: małżeństwa mieszane, więzi społeczne, migranci z Ukrainy, struktura społeczna.

* Mgr, Zakład Socjologii Ogólnej, Instytut Socjologii, Wydział Filozofii i Socjologii, Uniwersytet Warszawski, ul. Karowa 18, 00-927 Warszawa; brzozowskaa@is.uw.edu.pl. Ośrodek Badań nad Migracjami, Uniwersytet Warszawski, ul. Banacha 2b, 02-097 Warszawa; brzozowskaa@is.uw.edu.pl.

** Dr, Zakład Socjologii Ogólnej, Instytut Socjologii, Wydział Filozofii i Socjologii, Uniwersytet Warszawski, ul. Karowa 18, 00-927 Warszawa; akazlowska@uw.edu.pl. Ośrodek Badań nad Migracjami, Uniwersytet Warszawski, ul. Banacha 2b, 02-097; akazlowska@uw.edu.pl. Institute for Research into Superdiversity, School of Social Policy, University of Birmingham Edgbaston, B15 2TT, Birmingham UK; a.kazlowska@bham.ac.uk.

1. Wstęp

Wraz z transformacją ustrojową Polska, która przez lata pozostawała krajem emigracyjnym, a w okresie powojennym także państwem relatywnie jednolitym etnicznie, zaczęła doświadczać napływu zróżnicowanych grup imigrantów. Mimo że dane Urzędu do spraw Cudzoziemców oraz pochodzące z Narodowego Spisu Powszechnego wskazywały dotychczas na niewielką skalę rejestrowanej imigracji do Polski, liczba imigrantów w naszym kraju systematycznie rośnie i przewidyuje się dalszy jej wzrost (Grabowska-Lusińska, red. i in. 2010). Coraz większego znaczenia nabiera zatem kwestia inkluzji imigrantów, czyli wielowymiarowych procesów włączania jednostek i grup do społeczeństwa przyjmującego i jego instytucji, których efektem jest możliwość uczestnictwa we wspólnocie w znaczeniu bycia jej pełnoprawnym członkiem.

Katalizatorem procesu integracji oraz jednym z najczęściej stosowanych wskaźników integracji społecznej jest tworzenie więzi w społeczeństwie przyjmującym. W procesie tym bardzo ważną rolę odgrywają nieformalne i formalne sieci powiązań tworzące kapitał społeczny migrantów. Szczególnie istotna w tym kontekście jest analiza procesu wytwarzania kapitału społecznego w małżeństwach mieszanych uwarunkowanego różnymi typami posiadanych przez migrantów więzi i sieci oraz jego wpływ na miejsce migrantów w strukturze społecznej kraju przyjmującego i inne wymiary integracji imigrantów.

Małżeństwa należą do najsilniejszych i najdłużej trwających relacji społecznych, a ze względu na swój – z założenia – trwały charakter zaliczane są do podstawowych czynników stabilności. Z drugiej strony związki małżeńskie stanowią rodzaj ruchliwości społecznej. Niemniej istotny jest ich wpływ na strukturę społeczną – małżeństwa zawierane w tych samych kategoriach społecznych sprzyjają zaostrażaniu dystansów społecznych, stanowiąc mechanizm odtwarzania struktury społecznej. Natomiast małżeństwa między przedstawicielami różnych środowisk zmniejszają ostrość podziałów i osłabiają dystanse. Z tego względu małżeństwa mieszane to jeden z najlepszych wskaźników integracji oraz przejaw największej bliskości społecznej według skali dystansu społecznego Emory'ego Bogardusa. Jest to również czynnik prowadzący do transformacji społecznej: wzrostu zróżnicowania i przekraczania granic grup etnicznych, co jest szczególnie istotne w polskim kontekście, gdyż w odróżnieniu od krajów Europy Zachodniej Polska ma relatywnie wysoce homogeniczną etnicznie ludność i cechuje ją krótka historia imigracji oraz relatywnie nieliczne, mało rozwinięte społeczności imigranckie jak również polityka migracyjna, w której brak, poza wyjątkami, systemowego wsparcia procesów integracji imigrantów.

Celem niniejszego artykułu jest analiza związków między więziami i sieciami społecznymi a wielowymiarowymi procesami włączania do społeczeństwa przyjmującego i jego instytucji imigrantów będących współmałżonkami Polaków

osiedlonych w województwie mazowieckim¹. Zagadnienie to zostało przeanalizowane na przykładzie ukraińskich imigrantów będących współmałżonkami polskich obywateli. Do analizy wykorzystane zostały dane z reprezentatywnego badania sondażowego wśród obywateli Ukrainy osiedlonych w Polsce. Dodatkowo źródło wiedzy stanowiły wywiady pogłębione przeprowadzone w 2010 r. z 17 imigrantami z Ukrainy.

2. Ramy teoretyczne i podejście badawcze

Jednym z kluczowych pojęć używanych w odniesieniu do obecności imigrantów w społeczeństwach przyjmujących jest pojęcie „integracji”. Pojęcie to pozwala uniknąć założeń o linearności i nieuchronności zachodzących procesów w odróżnieniu od często utożsamianej z nim w debacie publicznej „asymilacji”, która z kolei opisuje proces zanikania odmienności imigrantów i upodobnienie się ich do społeczeństwa nowego kraju poprzez przyjęcie kultury i zachowań społeczeństwa przyjmującego. Ujmując zjawisko integracji procesualnie i relacyjnie, przyjmujemy, że integracja to stan, gdy odmienne jednostki lub grupy, przy zachowaniu swojej odrębności kulturowej, wchodzą w relatywnie trwałe związki ze społeczeństwem przyjmującym i uczestniczą w różnych obszarach jego życia (Grzymała-Kozłowska, Łodziński 2008: 35).

Integracja imigrantów wiąże się jednak nie tylko z takimi elementami, jak postawy i relacje migrantów z członkami społeczeństwa przyjmującego, ale także ich wchodzeniem w strukturę społeczną, czyli osiąganiem określonego statusu społecznego, pozycji ekonomiczno-zawodowej i edukacyjnej. Jak pokazują badacze A. Portes i M. Zhou w koncepcji „wielowymiarowej asymilacji” (*segmented assimilation*), migranci asymilują się w różnych warstwach (*different strata*) społeczeństwa przyjmującego (Portes, Zhou 1993; Portes 2007). W zależności od tego, jaka jest pozycja społeczna współmałżonków migrantów oraz do jakiej warstwy społecznej imigranci się asymilują, najczęściej mogą dołączyć do klasy średniej (również doświadczając mobilności w górę) lub znaleźć się w warstwie niższej, a nawet w podklasie ludzi trwale biednych znajdujących się na marginesie społeczeństwa (i np. ulec procesowi mobilności w dół). Zatem kluczowe w tym podejściu staje się pytanie, do którego segmentu społeczeństwa przyjmującego asymilują się migranci oraz w jaki sposób generują i korzystają z kapitału społecznego rozumianego tutaj jako zdolność do pozyskania zasobów z tytułu członkostwa w sieciach społecznych i społecznych strukturach (Coleman 1988).

Na potrzeby niniejszego artykułu sieci będą definiowane jako relacje między jednostkami aktywnie uczestniczącymi w procesie migracyjnym a ich bliskimi

¹ Analizy zaprezentowane w artykule zostały przygotowane dzięki wsparciu Instytutu Socjologii UW (BST nr 166 600/35).

krewnymi i przyjaciółmi oraz jednostkami niespokrewnionymi, z którymi utrzymują kontakty. Odwołując się do teorii J. Coleman'a (1988), można mówić o różnej wielkości i budowie sieci, stopniu rozwinięcia i zróżnicowania oraz otwartości–zamknięcia i hierarchiczności–wertykalności relacji, centralizacji lub rozproszeniu struktur oraz ich dużej lub małej gęstości. W ujęciu tym sieci rozpatrywane są nie tylko jako złożone struktury, lecz także jako podlegające przekształceniom konfiguracje związków i relacji.

Kolejną przydatną w analizie koncepcją jest dokonane przez M. Granovetter'a (1983) rozróżnienie silnych (między bliskim krewnymi i przyjaciółmi) i słabych (między niespokrewnionymi jednostkami) więzi społecznych. Siła tych ostatnich polega na łączeniu przedstawicieli różnych grup społecznych, dzięki czemu mają oni dostęp do różnego rodzaju zasobów oraz informacji. W tym kontekście istotna jest analiza znaczenia silnych i słabych więzi dla wytwarzania kapitału społecznego i inkluzji migrantów. Ważne pozostają również dwa źródła kapitału społecznego wyróżnione przez A. Portesa i J. Sensenbrennera (1993) – zaufanie oraz solidarność powstała w wyniku reakcji na rzeczywiste lub domniemane zagrożenie.

W przedstawionych analizach wykorzystywane jest także rozróżnienie dwóch wymiarów kapitału społecznego – wiążącego i pomostowego (Putnam 2008). Pierwszy wytwarzany jest w obrębie jednej społeczności, w której zaufanie oparte jest na bliskich związkach społecznych. Drugi typ kapitału społecznego, czyli kapitał pomostowy odnosi się do zaufania i umiejętności współpracy z przedstawicielami różnych grup społecznych, a jedną z jego najistotniejszych w kontekście integracji form jest posiadanie małżonka będącego obywatelem kraju przyjmującego. Czasami wyróżnia się dodatkowo trzeci jego wymiar – połączenia społeczne, które odnoszą się do relacji z instytucjami (Ager, Strang 2008). Jednakże w odróżnieniu od pierwszych dwóch powiązania te mają charakter formalny. Wyróżnione wcześniej dwie formy kapitału społecznego w istotny sposób mogą wpływać na dostęp migrantów do różnorodnych zasobów w społeczeństwie przyjmującym. Jednak to przede wszystkim kapitał pomostowy umożliwia imigrantom mobilność w górę. Mogą oni w różnoraki sposób korzystać z tej formy kapitału, w zależności od posiadanej jego ilości i jakości, lecz także w zależności od tego, czy wykorzystują głównie silne, czy też słabe więzi.

3. Dane i narzędzia badawcze

W literaturze przedmiotu wyróżnia się małżeństwa mieszane biorąc pod uwagę różne cechy małżonków. Mówimy zatem o małżeństwach mieszanych wyróżnionych ze względu na religię, rasę, pochodzenie etniczne partnerów, narodowość, a także o małżeństwach mieszanych zawartych pomiędzy obywatelami różnych krajów. W przypadku ostatnich dwóch wymienionych typów używa się również

pojęć małżeństwa binacionalne oraz małżeństwa transgraniczne (Rajkiewicz 2009: 170), podkreślając w ten sposób ich związek z mobilnością międzynarodową małżonków. Niewątpliwie procesy globalizacyjne i daleko idące ułatwienia w kontaktach międzynarodowych sprzyjają powstawaniu tego typu związków. Nierzadko zdarza się, że małżeństwa są mieszane pod względem więcej niż jednej wyróżnionej powyżej cechy. Związki te tworzą układy rodzinne, których członkowie posiadają nie tylko różne obywatelstwa, ale różnią się także między sobą kulturą czy religią. Dlatego też w niniejszym artykule będziemy posługiwać się terminem małżeństwa mieszane, które pozwala ująć te wielostronne konotacje.

Przedmiotem naszych rozważań są procesy inkluzji zachodzące wśród małżeństw mieszanych, w których jeden ze współmałżonków jest obywatelem Ukrainy osiedlonym w Polsce. Podjęte w artykule zagadnienia zostały przeanalizowane na przykładzie ukraińskich imigrantów będących współmałżonkami Polaków osiedlonych w województwie mazowieckim.

Najważniejszym źródłem danych analizowanych w artykule jest reprezentatywne badanie sondażowe obywateli Ukrainy, posiadających zezwolenie na zamieszkanie w Polsce przeprowadzone przez Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego (Górný i in. 2007). Badanie zostało zrealizowane na próbie 200 Ukrainek i 178 Ukraińców. Jako operat losowania posłużył Rejestr Cudzoziemców Urzędu do spraw Repatriacji i Cudzoziemców², który zawierał szczegółowe informacje o wszystkich pełnoletnich imigrantach przebywających legalnie w Polsce 1 września 2004 r. przez minimum 3 miesiące. Rejestr był źródłem informacji o podstawowych cechach społeczno-demograficznych imigrantów, typach posiadanych przez nich zezwoleń na pobyt w Polsce, miejscu zamieszkania, kraju urodzenia oraz obywatelstwie cudzoziemca. Próbę losowano z warstwowaniem według płci ze względu na dysproporcję kobiet i mężczyzn w wyjściowej populacji.

W wyniku badania prowadzonego od lutego do października 2005 r. otrzymano zbiór danych liczący 162 przypadki. Stopień realizacji próby wyniósł 45%. Badanie jednak pozostało reprezentatywne dla populacji imigrantów pochodzących z Ukrainy osiedlonych na Mazowszu. Głównym powodem niezrealizowania ankiety była nieaktualność adresu zamieszkania (43%), odmowa (26%) lub niezastanie wylosowanej osoby podczas żadnej z trzech wizyt ankietera (15%).

Wykorzystane narzędzie badawcze zawierało pytania dotyczące: danych społeczno-demograficznych respondenta, historii migracji i historii pracy zawodowej, charakterystyki obecnego zatrudnienia, charakterystyki gospodarstwa domowego, cech bliskiej rodziny zamieszkałej w Polsce i za granicą, kontaktów z krajem pochodzenia oraz z innymi krajami, wewnątrzgrupowych i międzygrupowych relacji społecznych, kontaktów z instytucjami w Polsce, kwestii akulturacji i wartości kulturowych.

² W 2007 r., w miejsce rozwiązanego Urzędu do spraw Repatriacji i Cudzoziemców powołano Urząd do spraw Cudzoziemców.

Analiza została ponadto wzbogacona o statystyki pochodzące z Głównego Urzędu Statystycznego dotyczące małżeństw mieszanych zawartych w latach 1990–2011 w Polsce (między Polakami a osobami, które przed ślubem mieszkały na stałe za granicą określanymi przez GUS jako cudzoziemcy) oraz dane statystyczne dotyczące strumieni i zasobu imigrantów w Polsce.

4. Migracje do Polski a małżeństwa mieszane

4.1. Charakterystyka imigrantów w Polsce w świetle danych urzędowych

W kategoriach bezwzględnych liczba imigrantów przebywających czasowo w Polsce pozostaje niewielka. Jednak położenie geopolityczne, warunki gospodarcze oraz procesy europeizacji pozwalają wnioskować, że atrakcyjność Polski jako kraju docelowego będzie wzrastać. Spis ludności z 2011 r. wykazał, że w Polsce przebywa czasowo 56 300 stałych mieszkańców innych krajów, w tym ponad 40 000 przebywa w naszym kraju powyżej 3 miesięcy. Ponad 27 000 to imigranci przebywający w Polsce co najmniej 12 miesięcy. Około 36 000 imigrantów zamierza przebywać w Polsce przez rok lub dłużej. Ocenia się jednak, że wielkości uzyskane w spisie są zaniżone, dlatego warto porównać je z innymi oficjalnymi rejestrami.

Dane Eurostatu z 2010 r. wskazują na mniejszą liczbę imigrantów – 45 500. Podobnie z danych Powszechnego Elektronicznego Systemu Ewidencji Ludności (PESEL) wynika, że pod koniec 2009 r. liczba cudzoziemców posiadających zgodę na pobyt stały w Polsce wynosiła 49 632 osób (F i h e l, red. 2011: 58). Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) również wskazują na niewielką skalę imigracji do Polski. Szacunki mówią o 44 000 cudzoziemców powyżej 15. roku życia w pierwszym kwartale i o 41 000 w drugim kwartale 2011 r. (F i h e l, red. 2011: 32). Odnotowuje się tam też wzrost liczby wydawanych zezwoleń na pracę cudzoziemców. W 2011 r. liczba ta przekroczyła 42 000, zaś liczba wydanych wiz pracowniczych wzrosła do 164 000 w pierwszej połowie 2011 r. Liczby te potwierdzają rosnące zainteresowanie zatrudnianiem cudzoziemców m.in. w takich branżach jak budownictwo, rolnictwo oraz handel.

Największą liczbę imigrantów wykazuje rejestr Urzędu do spraw Cudzoziemców (UdSC). Wynika z niego, że w 2011 r. ważne karty pobytu posiadało 100 298 cudzoziemców, w tym 41 647 pozwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony, 47 999 zgodę na osiedlenie się, 5732 zgodę na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej, a 4920 cudzoziemców objętych zostało ochroną³.

Większość imigrantów w Polsce stanowią cudzoziemcy z bliskich kulturowo i geograficznie krajów. Analiza danych spisowych pokazuje, że wśród ogółu

³ Otrzymało status uchodźcy (1170), ochronę uzupełniającą (3012) lub zgodę na pobyt tolerowany (738).

imigrantów nieznacznie przeważają mężczyźni (blisko 55%). Jedyne migracje z krajów powstałych po rozpadzie Związku Radzieckiego charakteryzują się stosunkowo wysokim poziomem feminizacji. Według danych ze spisu z 2011 r., ponad 82% imigrantów jest w wieku produkcyjnym, a prawie 68% w wieku produkcyjnym mobilnym. Wśród migrantów długookresowych przeważają osoby pozostające w związkach małżeńskich (40%). Wśród imigrantów pozostających w Polsce poniżej roku odsetek osób zamężnych i żonatyh był nieznacznie niższy (37%). Dane spisowe wskazują również na relatywnie wysoki poziom wykształcenia imigrantów – 61% osób powyżej 13. roku życia miało wykształcenie co najmniej średnie, w tym 27% wyższe.

Szczególną pozycję wśród osób napływających do Polski, zarówno w kontekście demograficznym, ekonomicznym, jak i politycznym oraz symboliczno-historycznym mają migranci z Ukrainy. Od lat obok nasilonej migracji czasowej obserwuje się wzrost długoterminowej i osiedleńczej migracji tej grupy do Polski. W rezultacie Ukraińcy tworzą największą grupę migrantów osiedlonych i naturalizowanych, liczącą w 2009 r. 10 227 osób według danych pochodzących z ewidencji PESEL. Kolejne znaczące liczebnie grupy stanowią obywatele Federacji Rosyjskiej – 4191, Niemiec – 4446, Białorusi – 3219 oraz Wietnamu – 2875 (F i h e l, red. 2011: 58).

Według spisu z 2011 r., w Polsce mieszkało 13 400 cudzoziemców posiadających ukraińskie obywatelstwo, co stanowiło ok. 25% obywateli państw spoza Unii Europejskiej. Natomiast według danych Urzędu do spraw Cudzoziemców, w 2011 r. blisko 30 000 obywateli Ukrainy posiadało ważne karty pobytu, w tym ponad 15 000 zezwolenie na osiedlenie się i 11 000 zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony. Źródłem ważnych informacji są również dane Departamentu Rynku Pracy MPiPS, które wskazują, że w 2011 r. Ukraińcom wydano 18 669 zezwoleń na pracę oraz zarejestrowano 239 646 oświadczeń polskich pracodawców o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcom z Ukrainy. Te ostatnie dotyczą jednak przede wszystkim migrantów krótkookresowych.

Większość Ukraińców przybywających do Polski pochodzi z terenów zachodniej Ukrainy. Największą liczbę ukraińskich imigrantów zarówno osiedleńczych, jak i zarobkowych przyciąga województwo mazowieckie. Ukraińcy wybierają także województwo dolnośląskie, małopolskie oraz miejscowości położone wzdłuż polsko-ukraińskiej granicy. Biorąc pod uwagę statystyki pobytowe, wśród migrantów z Ukrainy dominują kobiety, choć w statystykach dotyczących pracy przeważają mężczyźni.

4.2. Małżeństwa mieszane zawarte w Polsce w latach 1990–2011 w świetle urzędowych statystyk

W latach 1990–2011 zostało zawartych 79 919 małżeństw mieszanych między Polakami a osobami zamieszkałymi na stałe poza granicami Polski, co stanowi 1,7% wszystkich małżeństw zawartych w omawianym okresie, w Polsce

(tab. 1). W tym samym okresie liczba małżeństw zawieranych między cudzoziemcami na terenie Polski utrzymywała się na poziomie kilkudziesięciu rocznie, stanowiąc od 0,02 do 0,04% wszystkich związków małżeńskich.

Tabela 1. Małżeństwa polsko-ukraińskie zawarte w latach 1990–2011

Rok	Małżeństwa polsko-cudzoziemskie	Odsetek małżeństw typu Polka–cudzoziemiec (Polak–cudzoziemka)	Odsetek małżeństw polsko-ukraińskich wśród małżeństw polsko-cudzoziemskich	Małżeństwa polsko-ukraińskie	Odsetek małżeństw Polka–Ukrainiec (Polak–Ukrainka) wśród małżeństw polsko-ukraińskich
1990	4 240	78,5 (21,5)	–	–	–
1991	3 929	79,5 (20,5)	–	–	–
1992	3 364	76,9 (23,1)	5,4	181	26,0 (74,0)
1993	3 077	75,5 (24,5)	8,3	255	26,3 (73,7)
1994	3 297	71,8 (28,2)	10,2	337	24,6 (75,4)
1995	3 240	71,6 (28,4)	13,0	420	21,2 (78,8)
1996	3 154	69,0 (31,0)	14,2	448	24,1 (75,9)
1997	3 372	65,4 (34,6)	16,7	562	18,9 (81,1)
1998	3 969	61,2 (38,8)	16,5	656	18,1 (81,9)
1999	3 639	63,7 (36,3)	22,0	800	20,0 (80,0)
2000	3 537	61,6 (38,4)	23,4	827	18,4 (81,6)
2001	3 495	60,5 (39,5)	25,3	884	17,6 (82,4)
2002	3 552	59,7 (40,3)	26,4	937	18,7 (81,3)
2003	3 967	56,9 (43,1)	32,3	1 282	19,6 (80,4)
2004	4 080	58,9 (41,1)	29,1	1 187	16,6 (83,4)
2005	3 483	64,9 (35,1)	22,7	789	21,3 (78,7)
2006	3 547	66,6 (33,4)	20,2	716	19,3 (80,7)
2007	3 850	69,0 (31,0)	19,3	741	20,4 (79,6)
2008	3 957	75,0 (25,0)	12,6	499	18,8 (81,2)
2009	4 120	74,7 (25,3)	12,7	524	21,2 (78,8)
2010	3 732	75,1 (24,9)	12,7	474	17,9 (82,1)
2011	3 318	79,2 (20,8)	7,8	260	17,7 (82,3)
1990–2011	79 919	68,9 (31,1)	15,7	12 779	19,1 (80,9)

U w a g a: do 1991 r. małżeństwa polsko-ukraińskie włączane do kategorii małżeństwa z obywatelami ZSRR.

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Liczba małżeństw mieszanych jest względnie stabilna i utrzymuje się na poziomie 3600 rocznie, mimo wahań w liczbie wszystkich zawieranych małżeństw i znacznym spadku liczebności małżeństw zawieranych pomiędzy obywatelami Polski w latach 90. i w pierwszej dekadzie nowego stulecia. Jednakże pomimo względnie stabilnej liczby małżeństw polsko-cudzoziemskich, ich struktura według płci i kraju pochodzenia cudzoziemca ulegała wyraźnym zmianom.

W całym analizowanym okresie zostało zawartych 55 006 małżeństw Polek z cudzoziemcami, co stanowi blisko 70% wszystkich małżeństw mieszanych. Z kolei małżeństw Polaków z cudzoziemkami zarejestrowano 24 913. Na początku lat 90. dominującym wzorem były małżeństwa typu „Polka–cudzoziemiec”. Małżeństwa Polek z cudzoziemcami stanowiły wówczas blisko aż 80% wszystkich małżeństw mieszanych. Jednak stopniowo ich udział spadał, a coraz większy odsetek zaczęły stanowić małżeństwa Polaków z cudzoziemkami. Pod koniec pierwszej dekady XXI w. udział małżeństw typu „Polka–cudzoziemiec” zwiększył się i powrócił do poziomu z lat 90. XX w.

Znaczące różnice między małżeństwami typu „Polka–cudzoziemiec” a „Polak–cudzoziemka” widoczne są także pod względem kraju pochodzenia cudzoziemskiego małżonka. W przypadku małżeństw zawieranych przez Polki, kraje, z których pochodzą ich małżonkowie, są bardzo zróżnicowane. Polki wchodziły w związki małżeńskie nie tylko z obywatelami państw Europy Zachodniej oraz krajów Ameryki Północnej, które stanowiły tradycyjne kierunki emigracji z Polski, lecz także wiążą się z obywatelami krajów afrykańskich, Bliskiego Wschodu i Azji Południowej. Zdecydowanie rzadziej niż polscy mężczyźni decydują się na związek małżeński z obywatelami państw powstałych po rozpadzie Związku Radzieckiego. Małżeństwa Polek z obywatelami byłych republik radzieckich w szczytowym okresie, przed wstąpieniem Polski do UE, stanowiły niespełna 19% wszystkich małżeństw Polek z cudzoziemcami. W tej grupie najliczniejsze są wciąż małżeństwa Polek z Ukraińcami. W analizowanym okresie zarejestrowano ponad 2500 tego typu małżeństw.

Wśród Polek decydujących się na małżeństwo z obcokrajowcem przez lata najpopularniejszym modelem były małżeństwa z obywatelami Niemiec. Jednakże w tej grupie istotny odsetek stanowiły osoby polskiego pochodzenia, które wracały do Polski albo szukały w ojczyźnie żony, która gotowa byłaby do opuszczenia kraju i zamieszkania w Niemczech (Kępińska 2001). W połowie lat 90. małżeństwa Polek z obywatelami Niemiec stanowiły ok. 30% wszystkich małżeństw Polek z cudzoziemcami. Z roku na rok przewaga małżeństw polsko-niemieckich malała, a w 2011 r. stanowiły one już tylko 14,62% ogółu małżeństw zawartych przez Polki z cudzoziemcami.

W przypadku małżeństw Polek z obywatelami pozostałych krajów starej piętnastki ich liczba jest względnie stabilna. Na stałym rocznym poziomie utrzymuje się liczba małżeństw zawieranych przez Polki z obywatelami Włoch, Holandii i Francji. Największe zmiany ilościowe dokonały się w przypadku małżeństw

Polek z obywatelami Wielkiej Brytanii. Ich liczba wzrosła aż sześciokrotnie – od ok. 100, w połowie lat 90., do ponad 600, w 2011 r., kiedy stanowiły blisko 1/4 wszystkich małżeństw zawartych przez Polki z cudzoziemcami. Tym samym małżeństwa Polek z obywatelami Wielkiej Brytanii zaczęły znacząco przewyższać liczbę małżeństw z obywatelami Niemiec. Bezpośredni wpływ na to miał masowy napływ do Wielkiej Brytanii imigrantów z Polski po otwarciu dla obywateli nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej tamtejszego rynku pracy w 2004 r.

Znacznie mniejsze zróżnicowanie krajów pochodzenia obserwuje się wśród małżeństw typu Polak–cudzoziemka. Najważniejszym rejonem pochodzenia wciąż pozostają kraje powstałe po rozpadzie Związku Radzieckiego, z których strumienie migracyjne są silnie sfeminizowane. Od końca lat 90. małżeństwa Polaków z Ukrainkami, Białorusinkami i Rosjankami stanowiły blisko 80% wszystkich małżeństw Polaków z cudzoziemkami. Najliczniejsze pozostają małżeństwa mieszane z Ukrainkami. Począwszy od lat 90. XX w. zawarto nieco ponad 10 200 tego typu małżeństw – 41% ogółu małżeństw Polaków z cudzoziemkami.

W grupie kobiet cudzoziemek wychodzących za mąż za Polaków panny stanowiły 70,6%, rozwódki – 26,8%, a wdowy – 2,6%. Wśród ogółu małżeństw mieszanych odsetek kawalerów wyniósł 83,9%, rozwiedzionych – 14,9%, a wdowców – 1,2%. Podobnie jak w przypadku małżeństw homogenicznych wśród związków mieszanych najliczniej reprezentowane są mężczyźni w wieku 30–34 lat (30% ogółu mężczyzn) oraz w wieku 25–29 lat (27%). W grupie kobiet przeważają małżonki w wieku 25–29 lat (ponad 30%) oraz w wieku 20–24 lata (21%). Nowożeńców w przedziale wieku 20–24 lata jest zdecydowanie więcej wśród kobiet niż wśród mężczyzn: odpowiednio 21 i 6%.

5. Inkluzja i pozycja imigrantów z Ukrainy w strukturze społecznej kraju przyjmującego

5.1. Charakterystyka społeczno-demograficzna imigrantów z Ukrainy

Wyniki badania sondażowego przeprowadzonego w województwie mazowieckim potwierdziły, że zbiorowość migrantów z Ukrainy jest silnie sfeminizowana. Kobiety stanowiły aż 76% wszystkich respondentów. Podobnie jak wśród przedstawicieli innych grup imigranckich wśród imigrantów z Ukrainy przeważają osoby w wieku największej aktywności zawodowej. Aż 73% respondentów w momencie badania znajdowało się w przedziale wieku 20–44 lata, przy czym przeciętny wiek wynosił 37 lat⁴. Inną istotną cechą migrantów z Ukrainy okazał się ich stan cywilny – aż 83% to osoby pozostające w związkach małżeńskich

⁴ Mierzony medianą.

oraz partnerskich⁵. Przewaga osób zamężnych i żonatych jest widoczna zarówno wśród kobiet, jak i wśród mężczyzn (tab. 2). Na uwagę zasługuje fakt, że aż 81% osób pozostających w związku małżeńskim miało za męża/żonę obywatela Polski. Dotyczyło to 88% zamężnych Ukrainek i 60% żonatych Ukraińców.

Tabela 2. Imigranci z Ukrainy osiadli w województwie mazowieckim według stanu cywilnego w momencie badania

Stan cywilny	Płeć migranta			
	kobieta		mężczyzna	
	liczebność	%	liczebność	%
Kawaler/panna	2	2,0	5	12,7
Mieszka z partnerem(ką)/konkubinat	2	2,0	0	0,0
Żonaty/zamężna	102	82,8	30	77,8
Rozwiedziony(a)	4	3,0	2	6,3
W separacji	2	2,0	1	1,6
Wdowiec/wdowa	10	8,1	1	1,6
Ogółem	123	100,0	39	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z badania sondażowego imigrantów w województwie mazowieckim przeprowadzonego przez Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego w 2005 r.

Kolejną istotną cechą migrantów z Ukrainy jest ich poprzedni stan cywilny – aż 35% respondentów miało za sobą wcześniejsze małżeństwa (28% wszystkich osób zamężnych i żonatych), gdy tymczasem według danych GUS wśród ogółu małżeństw zawieranych wówczas w Polsce 87% stanowiły małżeństwa panien z kawalerami. Badanie wykazało również, że 56% migrantów z Ukrainy pozostających w związkach małżeńskich poznało obecnego partnera lub partnerkę w Polsce. Spośród zamężnych i żonatych respondentów 31% zawarło związek małżeński w tym samym roku, w którym zamieszkali w Polsce, a 40% po zamieszkaniu w Polsce. Dane te warto porównać z deklaracjami respondentów dotyczącymi motywów osiedlenia się w naszym kraju. Otóż 73% migrantów z Ukrainy biorących udział w badaniu jako jeden z powodów zamieszkania w Polsce wymieniło współmałżonka lub partnera. Wśród ważnych pobudek znalazły się również chęć zapewnienia dzieciom lepszej przyszłości (40%) oraz łatwiejsze życie w Polsce (26%)⁶.

W większości przypadków respondenci mieli sposobność poznania polskich realiów jeszcze przed zamieszkaniem w Polsce. W przypadku ponad 71% badanych

⁵ Zaledwie 2 osoby żyły w konkubinacie (1,5% respondentów).

⁶ Wartości nie sumują się do 100%, ponieważ zastosowano pytanie wielokrotnej odpowiedzi.

migrantów z Ukrainy osiedlenie było poprzedzone wieloma krótkookresowymi migracjami, przy czym aż połowa respondentów odwiedziła Polskę przed transformacją ustrojową, a blisko 1/4 w połowie lat 90. XX w. Przed osiedleniem się respondenci przyjeżdżali do Polski w celu innym niż turystyczno-wypoczynkowy średnio sześciokrotnie⁷, przy czym ponad połowa badanych odwiedziła nasz kraj czterokrotnie przed zamieszkaniem w nim.

Większość badanych (82%) osiedliła się w Polsce w latach 90., przy czym blisko połowa ankietowanych w drugie połowie lat 90. XX w. Aż 90% Ukraińców biorących udział w badaniu mieszkało w Polsce na podstawie zezwolenia na osiedlenie, a 9,6% respondentów w międzyczasie uzyskało polskie obywatelstwo. Większość migrantów tworzyło rodzinne gospodarstwa domowe, których średnia wielkość wynosiła 3,4 osoby⁸. Przeważnie migranci tworzyli gospodarstwa domowe wraz ze współmałżonkami i dziećmi, podczas gdy do rzadkości należały gospodarstwa współtworzone przez pozostałych członków bliskiej rodziny migranta.

Wyniki badania sondażowego wykazały, że większość imigrantów z Ukrainy zawiera związki małżeńskie w wieku typowym dla zawierania małżeństw w Polsce, a zatem przed ukończeniem 30. roku życia. W przypadku Ukrainek, które wyszły za mąż za Polaków, mediana wieku wynosiła 26 lat, przy czym 33% imigrantek zawarło związek małżeński w przedziale wieku 20–24 lata, a 35% w wieku 25–29 lat (wśród ogółu małżeństw zawartych na terenie Polski w 2005 r. było to odpowiednio 44 i 34% kobiet). Istotne różnice między strukturą wieku imigrantek a Polek uwidaczniają się w kolejnych grupach wiekowych – aż 30% Ukrainek zawarło związek małżeński z Polakiem po ukończeniu 30. roku życia, podczas gdy udział Polek wychodzących za mąż w tym wieku wynosił zaledwie 11%.

Tak dużych różnic nie obserwuje się w przypadku Ukraińców, którzy zawarli małżeństwa z Polkami. Mediana ich wieku wynosiła 27 lat, przy czym 24% imigrantów ożeniło się mając 20–24 lata, a 55% Ukraińców w wieku 25–29 lat (wśród ogółu małżeństw zawartych na terenie Polski w 2005 r. było to odpowiednio 28 i 44% mężczyzn). W nieznacznie młodszym wieku na małżeństwo zdecydowali się imigranci, których współmałżonki pochodziły z państw powstałych po rozpadzie Związku Radzieckiego.

Ukrainki preferują małżonków w tym samym wieku lub starszych od siebie (tab. 3). Podobne preferencje widoczne są także w strukturze według wieku wszystkich małżeństw zawieranych na terenie Polski – według danych GUS z 2005 r. w przypadku aż 70% małżeństw mąż był starszy od żony, w tym blisko 40% stanowiły małżeństwa, w których różnica wieku między współmałżonkami nie przekraczała 2 lat. W przypadku małżeństw mieszanych odsetek związków, w których partnerka jest znacznie młodsza od partnera, jest większy niż w małżeństwach zawartych przez Polaków. Jedna czwarta Ukrainek jest młodsza od polskiego partnera o 6–10 lat, a kolejne 25% powyżej 10 lat, podczas gdy w wśród małżeństw Polek odsetki te

⁷ Mierzona średnią arytmetyczną.

⁸ Mierzona średnią arytmetyczną.

wynosiły odpowiednio 19 i 6%. Na uwagę zasługuje też relatywnie wysoki odsetek małżeństw Ukraińców ze starszymi od nich Polkami – 26% w porównaniu z 18% małżeństw w całym kraju, w których to żona jest starsza od męża.

Tabela 3. Małżeństwa mieszane imigrantów z Ukrainy według różnicy wieku między współmałżonkami (dane podane w procentach)

Wiek polskiego współmałżonka/(i)	Małżeństwa mieszane	Płeć migranta	
		Ukrainka	Ukrainiec
W tym samym wieku	28,7	27,1	34,8
Starszy niż migrant	54,6	62,4	26,1
Młodszy niż migrant	13,9	8,2	34,8
Braki danych	2,8	2,4	4,3
Ogółem	100,0	100,0	100,0

U w a g a: tabela została opracowana na podstawie przedziałów wieku: 19 i mniej, 20–24 lata, 25–29 lat, 30–34 lata, 35–39 lat, 40–44 lata, 45–49 lat, 50–54 lata, 55–59 lat, 60–64 lata, 65–69 lat, 70–74 lata, 75–79 lat, 80–84 lata.

Ź r ó d ł o: jak do tab. 2.

Pozostający w związkach małżeńskich imigranci z Ukrainy stanowią grupę bardzo dobrze wykształconą (tab. 4). Wśród małżeństw mieszanych ponad połowa badanych imigrantów ma wyższe wykształcenie, a nieco ponad 40% to osoby z wykształceniem średnim. Jeszcze lepiej wykształcone są osoby, które zawarły związki małżeńskie z obywatelami krajów powstałych po rozpadzie Związku Radzieckiego. W tej grupie osoby z wykształceniem wyższym stanowią aż 75%. Co istotne, zamężne imigrantki i żonaci imigranci są z reguły lepiej wykształceni niż Polacy zawierający związki małżeńskie. Według danych GUS w 2005 r. wśród ogółu małżeństw zawartych w Polsce 30% mężatek miało wykształcenie wyższe, a 44% – średnie. W przypadku żonatych mężczyzn 23% miało wykształcenie wyższe, a 39% – średnie.

Tabela 4. Małżeństwa mieszane imigrantów z Ukrainy według poziomu wykształcenia współmałżonków (dane podane w procentach)

Poziom wykształcenia współmałżonków	Małżeństwa migrantek		Małżeństwa migrantów	
	Ukrainka	Polak	Ukrainiec	Polka
Wyższe	52,7	28,4	43,3	33,3
Średnie	39,2	39,2	50,0	40,0
Zawodowe	2,7	24,3	3,3	16,7
Podstawowe lub niższe	5,4	6,8	3,3	10,0
Braki danych	–	1,4	–	–
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0

Ź r ó d ł o: jak do tab. 2.

Wyniki badania wskazują na wysoki odsetek małżeństw mieszanych, w których cudzoziemiec jest lepiej wykształcony od Polaka, zwłaszcza w przypadku Ukrainek, z których niemal połowa była lepiej wykształcona niż polski partner (tab. 5). Wśród ogółu małżeństw zawieranych w Polsce, odsetek małżeństw, w których żona była lepiej wykształcona od męża, wynosił zaledwie 33%. Natomiast Ukraińcy najczęściej żenili się z kobietami z Polski o takim samym poziomie wykształcenia. Podczas gdy w wśród ogółu małżeństw zawieranych w Polsce homogamia edukacyjna oscylowała na poziomie 50%, w małżeństwach mieszanych odsetek par, w których małżonkowie mieli taki sam poziom wykształcenia, wyniósł nieco ponad 40%.

Tabela 5. Małżeństwa mieszane migrantów z Ukrainy według różnicy w poziomie wykształcenia między współmałżonkami (dane podane w procentach)

Poziom wykształcenia współmałżonków	Małżeństwa mieszane	Płeć migranta	
		Ukrainka	Ukrainiec
Taki sam poziom wykształcenia	42,3	38,5	63,2
Wyższy poziom wykształcenia polskiego współmałżonka	11,7	11,0	5,3
Wyższy poziom wykształcenia migranta	44,1	47,3	31,6
Braki danych	1,8	3,3	—
Ogółem	100,0	100,0	100,0

Źródło: jak do tab. 2.

Imigranci z Ukrainy pozostający w małżeństwach mieszanych podejmowali pracę przede wszystkim na pierwotnym rynku pracy w sektorze edukacyjnym (19%) oraz w handlu (11%). W sektorze edukacyjnym dominowali nauczyciele języków obcych, przede wszystkim angielskiego i rosyjskiego. Stosunkowo ważnym obszarem zatrudnienia Ukraińców okazały się być także usługi (6%). Natomiast w sektorach utożsamianych z pracą imigrantów przybyłych z Europy Wschodniej, czyli w budownictwie, usługach domowych oraz hotelarstwie, zatrudnienie znalazło zaledwie 12% respondentów z tej grupy.

Wśród imigrantów pozostających w małżeństwach mieszanych przeważały osoby zatrudnione na pełen etat. Blisko 20% Ukrainek, które wyszły za Polaków, zajmowało się domem i nie pracowało. W tej grupie blisko 3/4 respondentek pozostawała bierna zawodowo, nie szukając zatrudnienia. Wysiłki w celu znalezienia pracy podejmowało 14% respondentów pozostających w małżeństwach mieszanych. Z kolei własną działalność gospodarczą prowadziło 11% osób, które zawarły małżeństwa z Polakami. Były to przeważnie niewielkie przedsiębiorstwa zajmujące się handlem zatrudniające zaledwie kilka osób. Zdarzały się jednak także firmy prowadzone przez Ukraińców, które zatrudniały kilkudziesięciu pracowników. Sytuacje, w których cudzoziemcy mieli współników, były nieliczne. Sporadycznie w przedsiębiorstwie cudzoziemca pracował jego polski współmałżonek.

5.2. Więzi i sieci społeczne a procesy inkluzji imigrantów z Ukrainy

Do kluczowych aspektów inkluzji imigrantów należą dostęp do rynku pracy oraz charakter podejmowanej aktywności zawodowej, która określa pozycję społeczną jednostki. Pozycja ta w znacznym stopniu może wynikać z posiadanego kapitału społecznego i funkcjonowania w sieciach społecznych. Warto zatem przyrzeć się objętości i gęstości sieci, w których funkcjonują imigranci z Ukrainy oraz w jaki sposób wykorzystują kapitał społeczny w nich generowany.

Małżeństwa mieszane w naturalny sposób przyczyniają się do zwiększenia i intensyfikacji relacji społecznych z przedstawicielami kraju przyjmującego. Okazuje się jednak, że imigranci z Ukrainy niezależnie od stanu cywilnego utrzymują sieć kontaktów towarzyskich i zawodowych przede wszystkim z Polakami, rozwijając w ten sposób kapitał pomostowy generowany zarówno poprzez słabe, jak i silne więzy. Połowa respondentów spotykała się z polskimi przyjaciółmi przynajmniej raz w tygodniu, a dalsze 30% przynajmniej raz w miesiącu. O wiele rzadsze były kontakty z Ukraińcami i imigrantami, którzy przybyli do Polski z innych państw, co świadczy o niewielkim zaangażowaniu w rozwijanie sieci migranckich i generowanie kapitału wiążącego. Zaledwie 15% Ukraińców w małżeństwach mieszanych spotykało się z Ukraińcami przynajmniej raz w miesiącu, a blisko 40% nie utrzymywało z nimi żadnych kontaktów. Częstsze relacje z imigrantami z kraju pochodzenia utrzymywali Ukraińcy w związkach homogenicznych etnicznie (17% spotykało się z Ukraińcami co tydzień, a 20% przynajmniej raz w miesiącu), chociaż nawet w tej grupie aż 30% respondentów nie miało żadnych kontaktów z rodakami w Polsce. Brak kontaktów z Ukraińcami potwierdza również deklarowana nieznajomość warunków, w jakich funkcjonują inni imigranci z tego kraju. Blisko 50% Ukraińców pozostających w małżeństwach mieszanych nie potrafi porównać swoich warunków materialnych z sytuacją innych ukraińskich imigrantów w Polsce.

Co istotne, imigranci z Ukrainy skupiali się nie tylko na utrzymywaniu relacji z Polakami, lecz także na ich pogłębianiu. Jako najbliższych przyjaciół obdarzonych zaufaniem większość Ukraińców wymieniała Polaków (78%), co świadczy o rozwijaniu przez nich silnych więzów z przedstawicielami kraju przyjmującego. Otwartość imigrantów na znajomości z Polakami potwierdzają także ich deklaracje dotyczące ważnych aspektów funkcjonowania w kraju przyjmującym. Otóż aż 62% Ukraińców, którzy zawarli małżeństwa mieszane i jeszcze większy odsetek imigrantów pozostających w związkach homogamicznych (77%) uważa utrzymywanie kontaktów z polskimi obywatelami za bardzo ważne, podczas gdy zaledwie 1/4 respondentów z obu grup za równie ważne uważa kontakty z innymi imigrantami z Ukrainy.

Objętość i gęstość sieci społecznych mogą być analizowane także w odniesieniu do różnych rodzajów pomocy, która obejmuje imigrantów. Wyniki badania wskazują, że najczęstszym rodzajem otrzymywanego przez imigrantów wsparcia jest pomoc w znalezieniu pracy. W okresie 2 lat poprzedzających badanie

otrzymało ją ponad 42% Ukraińców i Ukrainek. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że wśród nich aż 44% imigrantów, którzy zawarli małżeństwa mieszane, otrzymało tego typu wsparcie od znajomych Polaków, a jedynie 22% od polskiego współmałżonka, co świadczy o wykorzystywaniu przez imigrantów kapitału pomostowego generowanego poprzez utrzymywanie silnych więzów z niespokrewnionymi Polakami. Również imigranci pozostający w związkach homogenicznych w znalezieniu pracy korzystali przede wszystkim z pomocy znajomych Polaków (47% wśród tych, którzy otrzymali tego typu wsparcie).

Należy jednak zauważyć, że imigranci wykazywali się też dużą samodzielnością, szukając zatrudnienia na własną rękę. Były to przede wszystkim osoby dobrze wykształcone, które cechować może wysoki kapitał. Do rzadkości należały natomiast przypadki wykorzystywania kapitału wiążącego poprzez pomoc w szukaniu pracy uzyskiwaną od ukraińskich członków rodziny imigranta oraz innych Ukraińców przebywających w Polsce.

Istotne jest, że imigranci nie tylko korzystali z pomocy w znalezieniu zatrudnienia, lecz także ją oferowali. Pomocy takiej udzielali zarówno Ukraińcy, pozostający w małżeństwach mieszanych (31%), jak i w homogenicznych (36%). W przypadku imigrantów, którzy zawarli małżeństwa mieszane, najczęściej pomoc ta obejmowała ich polskich znajomych (39%), a w dalszej kolejności znajomych z Ukrainy (30%). Interesujący wydaje się również fakt pomocy w polskich urzędach udzielanej przez imigrantów Polakom (32% wśród małżeństw mieszanych i 11% wśród małżeństw homogenicznych) oraz pomoc finansowa kierowana do polskich znajomych (53% w małżeństwach mieszanych i 57% w małżeństwach homogenicznych). Dowodzi to rozwijania kapitału pomostowego przez Ukraińców oraz pogłębiania silnych więzów z przedstawicielami kraju przyjmującego, co bezpośrednio wpływa na procesy inkluzy imigrantów.

Badanie wykazało jednak, że imigranci nie uzyskiwali wysokiego statusu ekonomicznego. Aż 60% Ukraińców z małżeństw mieszanych ocenia swoją sytuację jako podobną do polskich rodzin, a 17% – jako lepszą. Nieco lepiej swoją sytuację oceniają imigranci, którzy zawarli małżeństwa homogeniczne. Aż 24% ocenia ją jako lepszą lub znacznie lepszą, a 38% – jako podobną do innych.

W kontekście tym istotne jest, że imigranci, pozostający w małżeństwach mieszanych, podejmując pracę w sektorze edukacyjnym, usługach czy służbie zdrowia, wchodzili na pierwotny rynek pracy, który charakteryzuje się stabilnym zatrudnieniem, możliwością awansu i dobrymi warunkami pracy, chociaż w przypadku polskiego sektora publicznego także niskimi płacami. Na uwagę zasługuje też fakt, że wśród Ukraińców w związkach homogenicznych koncentracja na rynku pierwotnym była jeszcze bardziej widoczna – aż 30% imigrantów zatrudnionych było w sektorze edukacyjnym, a dalszych 10% – w handlu. Badanie wykazało, że imigranci z tej grupy podejmowali przede wszystkim prace wymagające wysokich kwalifikacji, lecz w mniejszym stopniu niż imigranci z małżeństw mieszanych korzystali z pomocy znajomych Polaków i Ukraińców w jej znalezieniu.

6. Dyskusja wyników

W procesie inkluzji imigrantów do społeczeństwa przyjmującego oraz osiągnięcia przez nich określonego statusu społecznego, w tym pozycji ekonomiczno-zawodowej, bardzo ważną rolę odgrywają nieformalne i formalne sieci powiązań tworzące pomostowy kapitał społeczny. Jedną z jego najistotniejszych form jest posiadanie małżonka będącego obywatelem kraju przyjmującego, co w naturalny sposób przyczynia się do zwiększenia i intensyfikacji relacji społecznych wychodzących poza własną grupę narodowościową.

Analiza danych, dotyczących małżeństw polsko-ukraińskich zawieranych w Polsce, pozwala jedynie na częściowe prześledzenie procesu wytwarzania pomostowego i wiążącego kapitału społecznego w małżeństwach mieszanych uwarunkowanego różnymi typami posiadanych przez migrantów więzi i sieci oraz procesu włączania imigrantów do społeczeństwa przyjmującego i jego instytucji. Problematyka ta wyznacza kierunek dalszych badań w zakresie studiów nad procesami inkluzji imigrantów oraz wytwarzania różnych form kapitału społecznego.

Przeprowadzone analizy wykazały, że osiedleni w województwie mazowieckim imigranci z Ukrainy rozwijają kapitał pomostowy nie tylko z wykorzystaniem silnych małżeńskich więzów z Polskim współmałżonkiem, lecz także poprzez silne więzy z niespokrewnionymi przedstawicielami kraju przyjmującego, o czym świadczą objętość i gęstość sieci społecznych, w których uczestniczą. Strategia nakierowana na akumulację kapitału pomostowego oraz rozwijanie silnych więzów z Polakami cechuje nie tylko ukraińskich imigrantów, którzy zawarli małżeństwa mieszane, lecz także tych, którzy zawarli związki małżeńskie z innymi obywatelami Ukrainy.

Wykorzystanie przez imigrantów pomostowego kapitału społecznego generowanego w silnych więzach wiąże się przede wszystkim z ich funkcjonowaniem na polskim rynku pracy. Osiedleni w województwie mazowieckim imigranci z Ukrainy, korzystając z różnego rodzaju zasobów oraz informacji zdobytych dzięki kontaktom z Polakami, podejmują prace na pierwotnym rynku pracy, głównie w nisko płatnym sektorze publicznym. Ich mobilność na rynku pracy można jednakże określić jako „mobilność w górę”, gdyż poprzez podjęcie zatrudnienia na rynku pierwotnym dołączają do klasy średniej. Analiza podstawowych cech społeczno-demograficznych także ujawniła ciekawe prawidłowości. Imigranci z Ukrainy, wchodzący w związki małżeńskie z Polakami, stanowią grupę bardzo dobrze wykształconą. Należy przypuszczać, że ułatwia to ich funkcjonowanie na pierwotnym rynku pracy, co z kolei pozytywnie wpływa na miejsce migrantów w strukturze społecznej kraju przyjmującego oraz pozostałe wymiary integracji.

Bibliografia

- Ager A., Strang A. (2008), *Understanding Integration: A Conceptual Framework*, „Journal of Refugee Studies”, Vol. 21, No. 2, s. 166–191.
- Brunarska Z., Grotte M., Lesińska M. (2012), *Migracje obywateli Ukrainy do Polski w kontekście rozwoju społeczno-gospodarczego: stan obecny, polityka, transfery pieniężne*, „CMR Working Paper”, vol. 118, nr 60, (Warszawa), s. 1–89.
- Coleman J. (1988), *Social Capital in the Creation of Human Capital*, „The American Journal of Sociology”, Vol. 94, s. S95–S120.
- Fihel A. (red.) (2011), *Recent Trends in International Migration in Poland. The 2011 SOPEMI report*, „CMR Working Paper”, vol. 110, nr 52, (Warszawa), s. 1–89.
- Górny A., Kępińska E. (2002), *Mixed marriages in migration from Ukraine to Poland*, „Journal of Ethnic and Migration Studies”, Vol. 30, No. 2, s. 353–372.
- Górny A., Kępińska E. (2005), *Małżeństwa mieszane w migracji z Ukrainy do Polski*, „Przegląd Polonijny”, z. 3, (Warszawa), s. 59–75.
- Górny A., Grzymała-Kazłowska A., Kępińska E., Fihel A., Piekut A. (2007), *Od zbiorowości do społeczności: rola migrantów osiedleńczych w tworzeniu się społeczności imigranckich w Polsce*, „CMR Working Papers”, ser. „Prace Migracyjne”, vol. 85, nr 27, (OBM UW, Warszawa), s. 1–128.
- Grabowska-Lusińska I., Górny A., Lesińska M., Okólski M. (red.) (2010), *Transformacja nieoczywista. Polska jako kraj migracji*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Granovetter M. (1983), *The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited*, „Sociological Theory”, Vol. 1, s. 201–233.
- Grzymała-Kazłowska A. (2014), *The Role of Different Forms of Bridging Capital for Immigrant Adaptation and Upward Mobility. The Case of Ukrainian and Vietnamese Immigrants Settled in Poland*, „Ethnicities”, January 9, doi: 10.1177/1468796813518314, <http://metatoc.com/journals/933-ethnicities>, 3.02.2014.
- Grzymała-Kazłowska A. (red.) (2008), *Między wielością a jednością. Integracja odmiennych grup i kategorii migrantów w Polsce*, OBM WNE UW, Warszawa.
- Grzymała-Kazłowska A., Łodziński S. (red.) (2008), *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Kępińska E. (2001), *Mechanizmy migracji osiedleńczych na przykładzie małżeństw polsko-ukraińskich*, „CMR Working Papers”, nr 40, (Warszawa), s. 1–72.
- Portes A. (2007), *Migration, Development, and Segmented Assimilation: A Conceptual Review of the Evidence*, „Annals of the American Academy of Political and Social Science”, Vol. 610, s. 73–97.
- Portes A., Sensenbrenner J. (1993), *Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action*, „The American Journal of Sociology”, Vol. 98, No. 6, s. 1320–1350.
- Portes A., Zhou M. (1993), *The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants*, „Annals of the American Academy of Political and Social Science”, Vol. 530, s. 74–96.
- Putnam R. D. (2008), *Samotna gra w kręgle: upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Rajkiewicz A. (2009), *Polskie małżeństwa binacionalne*, [w:] *Migracje zagraniczne a polityka rodzinna*, „Zeszyty Naukowe”, nr 66, (Biuletyn Informacyjny RPO, Warszawa), s. 170–176.
- Rocznik Demograficzny* (2006), Główny Urząd Statystyczny, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa.

Anita Brzozowska, Aleksandra Grzymała-Kazłowska

**NETWORKS, SOCIAL TIES AND INCLUSION
OF MIGRANTS, AMONG MIXED MARRIAGES**

Summary. Processes of immigrants integration relate not only to contacts with the receiving society and their attitudes, but also to their position in social structure in terms of acquired and maintained social status. Formal and informal networks in which immigrants generate social capital are believed to play a crucial role for this processes. From the perspective of inclusion of immigrants the analysis of strong and weak ties are of great importance as well. The paper thus aims at examining the relations between social ties, networks and multidimensional processes of inclusion immigrants in the receiving society. In particular, we discuss the processes of generating bridging and bonding social capital accumulated in social ties and networks of immigrants who contracted mixed marriages. The subject of the research was migrants from Ukraine who possessed permission for settlement in Poland. The analysis presented in the paper is based mainly on a representative research study carried out with a sample of Ukrainian immigrants settled in Warsaw and its vicinity (the Mazowieckie province).

Keywords: mixed marriages, social ties, Ukrainian immigrants, social structure.